

הרב ברוך פינקלשטיין

שיטת ה"אגרות משה" בדירוג אמצעי המניעה הנפוצים

ראשי פרקים:

1. מבוא
2. שימוש במוך כשסכנה להתעבר – יסוד ההיתר
 - א. ברייתא דשלש נשים
 - ב. גדר תשמיש לצורך
3. שיטות שונות של אמצעי מניעה
 - א. מוך – כיפה - diaphragm
 - ב. גלולה
 - ג. טבעת – התקן תוך רחמי, הת"ר – IUD
 - ד. סם לח – קצף – קוטל זרע
 - ה. לבישת כיס, כובע, condom
 - ו. איחור זמן הטבילה
 - ז. סיכום: דירוג אמצעי מניעה לפי הרב פיינשטיין
4. הייחודיות בפסיקתו של הרב פיינשטיין

1. מבוא

הרב משה פיינשטיין כתב תשובות רבות בעניין מניעת הריון. התשובה הראשונה והעיקרית נכתבה בשנת תרצ"ה בעודו ברוסיה, לגיסו הרב יצחק הלוי שמאל, והתפרסמה באגרות משה אבן העזר, חלק א סימן סג בשנת תשכ"א. תשובה זו ארוכה מאוד, וכוללת שבעה ענפים. הרב פיינשטיין מעיד על התשובה שהיא תשובה חשובה¹. התשובה מתייחסת לשאלה: האם אישה שהריון יהיה מסוכן עבורה מותרת לשמש במוך? חוץ מהאמצעי של המוך ודיון קצר בסוף התשובה לגבי לבישת כיס של הגבר, אין אזכור של שיטות מניעה אחרות. כמו כן, אין דיון בסוג המחלה אותה ניתן להגדיר כמחלה מסוכנת. התשובה עוסקת ביסוד ההיתר להשתמש באמצעי מניעה. התשובה נכתבה בצורה למדנית, ומאפיינת יותר את חידושיו על הש"ס, דברות משה. על אף גילו הצעיר יחסית, בן 40, בזמן כתיבת התשובה, הרמ"פ גילה עצמאות יוצאת דופן כפוסק, וכתב את התשובה כאילו הוא היה הראשון לכתוב על הנושא. עיונו בדברי הראשונים על הסוגיות הרלוונטיות היה עצמאי לגמרי. הוא הזכיר מעט דברי פוסקים אחרים, אבל

1. בסוף אותה תשובה ארוכה, הוא מסיים, "יתיישב עם דודי הגאון... או עם אחר מגדולי הדור ויראה להם תשובתי זאת שנתבאר בטוב טעם ההיתר בטעמים מוכרחים שנתיישבו הרבה דברים בעה"י". להתבטאויות דומות ראה: **אגרות משה**, אבן העזר, ח"א סימן סז; ח"ד סימן ע. להלן כל המקורות באגרות משה הן באבן העזר אלא אם כן יצוין אחרת.

לא כחלק מהדיון ההלכתי אלא רק הקשה עליהם. הוא בעיקר הקשה על החתם סופר² שמאד החמיר בשימוש במוך. בסוף התשובה דן הרמ"פ בדבריו של הרב חיים עוזר גרודזינסקי³ לגבי הדין של לבישת כיס של הגבר. התשובות שכתב הרמ"פ לאחר מכן מתייחסות לסוגים שונים של מניעת הריון, ולהגדרת סוגי המחלות כמסוכנות או לא. בכמה מתשובותיו הוא מפנה את השואל לתשובתו באבן העזר ח"א סי' סג, כדי שיעיין ביסודו של הפסק⁴.

פוסקים רבים הביעו את חששותיהם לפסוק בעניין מניעת הריון הלכה למעשה⁵. הרב פיינשטיין אינו שונה בעניין. על אף הראיות החזקות לפסק שלו, הוא נרתע מלהתייחס בכתב לבעיה של מניעת הריון⁶, והוא מתייחס לנושא בזהירות יתר. הוא בדעה שיש לשאול שאלת רב בכל פעם מחדש, ואסור לסמוך על הרופא⁷. הרמ"פ אף כתב שהוא מזהיר את בני הזוג לא להקל יותר מדי⁸, והוא מוכן לפסוק להם רק אם הוא מרגיש שהם צנועים ולא יפרסמו את הפסק. בנוסף, הוא מזהיר את הרבנים לבל יתעסקו בדין הזה אלא א"כ הם פוסקים מובהקים, ולא "סתם רב"⁹.

2. שימוש במוך כשכונה להתעבר – יסוד ההיתר¹⁰

א. ברייתא דשלש נשים

המקור העיקרי לדיון באמצעי מניעה הפיכים¹¹ הוא הברייתא של "שלש נשים" המופיעה במספר מקומות בש"ס¹². מברייתא זו לומדים

2. הרב משה סופר, תשובות חתם סופר חלק ב', ירושלים: הוצאת הוד, תשל"ב, חלק יורה דעה סי' קע"ב.
3. הרב חיים עוזר גרודזינסקי, שו"ת אחיעזר, תל אביב: תשל"ד אבן העזר ח"ג סי' כג.
4. רשימת התשובות: אבן העזר ח"א: סב (תשי"ב), סד (תשי"ח), סה (תשכ"א), סז (תשי"א); ח"ב: יז (תשכ"ב); ח"ג: יב (תשכ"ח), יג (תשל"ב), טו (תשכ"ה) כב (תשכ"ו) כד (אין תאריך); ח"ד: לב: א (תשמ"א), לג (תשכ"ט), לד (תשל"ט), לה (תשל"ח), לו (תשל"ג), סב: ב (תשמ"ג) וסימנים סז-עד שנכתבו משנת תש"כ-תשמ"א וסימן ע שנכתב בעודו בלוביאן בשנת תרצ"ו.
5. ראה לדוגמא: הרב יצחק יעקב וייס שו"ת מנחת יצחק חלק א סי' קטו "הנני רגיל למנוע עצמי בכל האפשרות מלהורות היתר", והרא"ה קוק בעזרת כהן סימן לה, שמתבטא באותו סגנון.
6. ראה בחלק א סימן סד. הוא אינו מסכים לכתוב אודות הנושא הנ"ל בירחונים כיון שהם מיועדים לאנשים פשוטים שאינם יראי חטא ורק מחפשים קלות. אך הוא חושב שמתאים לכתוב על הנושא בספרי שו"ת כי המעיינים בהם הם רק תלמידי חכמים הרוצים לברר הלכה לאמיתתה. בסוף התשובה הוא שוב כותב כמה שיש לחשוש לפסוק בעניין. בתשובה אחרת, בחלק ג סי' כב, הוא כותב "עד עתה נהגתי שלא לענות במכתב בדברים אלו אלא כשבאו אלי לשאול בע"פ [בעל פה] שאז הזהרתני..."
7. ח"ד סי' עד, התשובה נכתבה בשנת תש"כ ולא התפרסמה עד תשמ"ה. התשובה ניתנה לד"ר בען מרקוס שהיה ראש אגודת הרופאים הדתיים.
8. ח"א סי' סד; ח"ד סי' עד.
9. חלק א' סי' יג; סד; סז; חלק ד סי' סז.
10. ראה הרב יואל קטן, "מבוא לדיאפרגמה – סוגיית מוך בשעת תשמיש", אסיא עז-עח, עמ' 65-72 (תשס"ד).
11. על אמצעי מניעה בלתי הפיכים ראה יבמות סוף סה, ב, במעשה יהודית אשת ר' חייא.

הפוסקים הלכה למעשה, הן לנשים בריאות והן לנשים שהריון יסכן אותן. הבעיה בהסקה ממקור זה נעוצה בעובדה שהברייתא עוסקת בנשים מסוימות, וקביעת הלכה על פיה עבור נשים שאינן מנויות ביניהן, נשים שהריון מסכן אותן, תלויה בפרשנות.

...שלש נשים משמשות במוך: קטנה, מעוברת, ומניקה; קטנה – שמא תתעבר ושמא תמות, מעוברת – שמא תעשה עוברה סנדל, מניקה – שמא תגמול בנה וימות; ואיזו היא קטנה? מבית י"א שנה ויום אחד עד י"ב שנה ויום אחד, פחות מכאן ויתר על כן – משמשת כדרכה והולכת, דברי ר"מ; וחכמים אומרים אחת זו ואחת זו – משמשת כדרכה והולכת, ומן השמים ירחמו, משום שנאמר: "שומר פתאים ה'" (תהלים קט"ז)¹³.

ידועה מחלוקת הראשונים בפירוש כוונת רבי מאיר. רש"י מפרש שהנשים "מותרות לתת מוך במקום תשמיש כשהן משמשות כדי שלא יתעברו"¹⁴. רבנו תם מפרש "צריכות לשמש במוך"¹⁵. לפיכך, לדעת רש"י, רבנן סוברים שאסור להשתמש במוך מחמת איסור השחתת זרע, ולפי רבנו תם, רבנן סוברים שאינן חייבות להשתמש במוך מהטעם ש"מן השמים ירחמו", אך מותרות לעשות זאת. רבני ספרד – הרמב"ן¹⁶, תלמיד הרשב"א, הרא"ה¹⁷ והריטב"א¹⁸ מפרשים כמו רבנו תם, שרבי מאיר פוסק ששלוש הנשים צריכות לשמש במוך, ורבנן פוסקים שהן מותרות לשמש במוך, אך אינן חייבות כי "מן השמים ירחמו".

אולם יש השלכות מעשיות למחלוקת חשובה נוספת בפרשנות המשנה. לדעת רש"י שלש הנשים מותרות לשמש במוך בשעת תשמיש. רבנו תם אינו מקבל פירוש זה. לדעתו שימוש במוך בשעת תשמיש הוא השחתת זרע, ואסור בכל מצב; כוונת הברייתא לפי רבנו תם היא שימוש במוך, בו האישה הייתה מקנחת את עצמה, לאחר תשמיש. לשיטתו, אף פעם אין היתר להשתמש במוך בשעת תשמיש, מחמת איסור השחתת זרע. כאמור, רבנן בברייתא הנ"ל חולקים על ר' מאיר, והם אינם מתירים (לדעת רש"י) ולא דורשים (לדעת ר"ת) דבר. לפיכך מובן שהברייתא לגבי שלוש

12. יבמות יב, ב; יבמות ק, ב; כתובות לט, א; נדרים לה, ב; נדה לה, ב; תוספתא נדה, מהדורת משה שמואל צוקרמנדל, ירושלים: ספרי ואהרמן, תש"ל, פרק ב: ו.

13. יבמות יב, ב.

14. רש"י יבמות יב, ב ד"ה משמשות במוך.

15. תוספות במקום ד"ה שלש.

16. מפעל הרמב"ן השלם שעל ידי מכון מערבא למחקר תורני, מסכת נדה, ירושלים: [חמו"ל],

תשנ"ה, דף יג, א.

17. ראה רבינו בצלאל אשכנזי, **שיטה מקובצת**, מס' כתובות, דף לט, א, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשס"ב, עמ' א' קד - א' קו.

18. **חידושי ריטב"א** על הש"ס מסכת כתובות, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשמ"ב, דף לט, א.

הנשים לא הובאה ברמב"ם ובשולחן ערוך. הרי"ף¹⁹ והרא"ש²⁰ הביאו את הברייתא, אך לא פרשו אותה ולא פסקו הלכה ביחס אליה²¹.

מטרת הרמ"פ היא להוכיח מסוגיות רבות בש"ס, ובעיקר מהברייתא של "שלוש נשים", שרוב רובם של הפוסקים הראשונים מתירים שימוש במוך כאשר קיימת סכנה לאישה אם תתעבר. הוא מוכיח עמדה זו כבר בשני הענפים הראשונים. בענפים האחרים הוא מוכיח ממקורות אחרים בש"ס ומדברי הראשונים על הסוגיא של שלש נשים שעמדתו נכונה, ושיש עליה הסכמה רחבה.

הרב פיינשטיין מסביר שהסכנה של שלש הנשים שהוזכרו בברייתא היא סכנה טבעית, ויש להן הבטחה מן השמיים²². לכן, רבנן אינן מתירים להן [לפי שיטת רש"י] שימוש במוך, כי הם אומרים ש"מן השמיים ירחמו". אך בסכנה מחמת מחלה וכדומה, גם רבנן מודים שאישה מותרת לשמש במוך. לפי הסברו של הרמ"פ, יש הבדל בין שלש הנשים של הברייתא לשאר נשות העולם. לשלוש הנשים יש סכנה טבעית להתעבר, לכן להן, ורק להן, קיימת הבטחה שמן השמיים ירחמו. מסיבה זו, לדעת רבנן, אסור להן לשמש במוך, כי גם אם יכנסו להריון, הן יצאו מזה ברחמי שמים ללא פגע. לעומתן, נשים אחרות, אשר אין להן הבטחה שמן שמיים ירחמו, אם הן חולות ועלולות להסתכן בהריון ובלידה, אין זה אלא עונש. לכן אם הן תהיינה חולות הן מותרות לשמש במוך כדי שלא תכנסנה להריון.

ב. גדר תשמיש לצורך

לאחר שהוא הסביר את המחלוקת בין רבנן לבין רבי מאיר, עובר הרב פיינשטיין לטעמו של רבנו תם שהוזכר לעיל, וכאן הוא מגיע לחידושו הגדול והחשוב בנוגע לשימוש במוך.

הרמ"פ מתחיל בשאלה: השימוש במוך אסור לאישה מחמת איסור השחתת זרעו של הבעל. אם כן, מדוע, לפי רבי מאיר, מותר לאישה שיש סכנה בהתעברותה, או לשלוש הנשים, להשתמש במוך? הרי אפשר להימנע לגמרי מתשמיש, ולא להיתקל כלל בבעיה של השחתת זרע. וכך למעשה סובר רבנו תם שאין שום היתר במוך קודם תשמיש מכיוון שזה יהיה כאילו הוא זורע על העצים ואבנים. אבל לשיטת רש"י ורבני ספרד תמוה.

19. רבנו יצחק אלפסי, רי"ף, מסכת יבמות, ש"ס, דף ב, ב בדפי הרי"ף.

20. רבנו אשר, רא"ש, מסכת יבמות, פרק א, אות ז, דף קכד, ב.

21. ראה מאמרו של הרב יואל קטן, "מבוא לדיאפרגמה – סוגיית מוך בשעת תשמיש", אסיא עז-עח, עמ' 72-65 (תשס"ו). הרב קטן מסכם את הסוגיא ומוסיף את דעתם של הרדב"ז והמרש"ל.

22. "ואף לרבנן יודו שמותרות, דהא ברור שלא פליגי רבנן אהיתר דסכנה רק שבאלו השלוש נשים פליגי מטעם שמן השמים ירחמו כמפורש בדבריהם שרק מטעם זה אסרי, והוא לתרץ שלא יקשה קושית הראי"ה והריטב"א בשט"מ [בשיטה מקובצת] כתובות דף ל"ט על פרש"י דכיון שיש סכנה איך אסרי רבנן".

הרמ"פ²³ מחדש שלפי רש"י ורבני ספרד ביאה לשם קיום מצוות עונה נקראת "לצורך", אפילו אם בודאי לא יוליד מביאה זו. ביאה לצורך מצוות עונה אינה הוצאת זרע לבטלה, לכן, גם אם האישה משתמשת במוך, כשיש לה סכנה להתעבר, אין זה בגדר השחתת זרע.

3. שיטות שונות של אמצעי מניעה

א. מוך – כיפה – diaphragm

הרמ"פ מגדיר את ה-diaphragm כמוך²⁴ וכבר ראינו שהרמ"פ מתיר שימוש במוך במקום סכנה²⁵ ויש לציין אך ורק במקום סכנה²⁶. במקרה של סכנה, השימוש במוך היא השיטה העדיפה בעיניו על פני האמצעים האחרים²⁷, לא בגלל עדיפותו כפתרון הלכתי או יעילותו היתרה במניעת הריון, אלא עקב בעיות וחששות לגבי האמצעים האחרים²⁸, כפי שיצויין להלן.

ב. גלולה

רקע הלכתי – כוס של עיקרין

הגמרא מספרת על אשתו של רבי חייא שסבלה מצער לידה. היא התחפשה לאשה זרה, באה לפני רבי חייא ושאלה אותו: האם נשים מצוות במצוות פריה ורביה? הוא ענה: לא. על סמך תשובתו היא הלכה ושתתה משקה שעיקר אותה. לאחר זמן נודע לו, והוא אמר לה: לו רק הייתה לך עוד כרס אחד! [הכוונה לידה אחת]²⁹. הסיפור הנ"ל מהווה מקור לדין כוס של עיקרין. למעשה, קיימות שלש שיטות לגבי השימוש באמצעי זה:

א. מותר לאישה לשתות כוס של עיקרין אף ללא שום צער: זו שיטת החלקת מחוקק ס"ק ו ובית שמואל ס"ק יד בסימן ה בשולחן ערוך, אבן העזר סי' ה סע' יב.

23. אולם, הרמ"פ אינו היחיד שמחדש את הדין הזה. גם ר' אברהם יצחק הכהן קוק, **עזרת כהן**, סימן לה, מחדש את אותו הדין מאותה סוגיא.

24. ראה חלק ד סי' סח.

25. הוא אומר כן בפירוש בחלק ד סי' עד.

26. ראה הרב מרדכי הלפרין, "דיאפרגמה – דעת הגרש"ז אויערבאך לפני חזרה ולאחריה", **אסיא** עז-עח, עמ' 136-154 (תשס"ו). הרב הלפרין מביא מכתבים בכתי"י, על פיהם הרב שלמה זלמן אויערבאך מתיר למעשה את השימוש בדיאפרגמה לא רק במצב של סכנה לאישה אלא גם במצב של חשש לסבל קשה או פגיעה חמורה בבריאות או בשלום בית.

27. ראה לדוגמה חלק ד סי' סב: ב שהוא מתיר אמצעי מניעה לאישה שתסתכן אם תתעבר, אבל רק מזכיר שיטת המוך.

28. ראה חלק ד סי' לד.

29. יבמות סה, ב. "יהודית דביתהו דר' חייא הוה לה צער לידה, שנאי מנא ואתיא לקמיה דר' חייא, אמרה: אתתא מפקדא אפריה ורביה? אמר לה: לא. אזלא אשתיא סמא דעקרתא, לסוף איגלאי מילתא, אמר לה: איכו ילדת לי חדא כרסא אחרייתא."

- ב. מותר במקום צער לידה או צורך גדול וכדומה: שיטת הב"ח. ראה דברי המהרש"ל הובא בפתחי תשובה על השולחן ערוך סי' ה ס"ק יא.
- ג. מותר רק אם הריון יסכן את חייה: שיטת הרב נח חיים צבי ברלין, עצי הארזים על הטור ושולחן ערוך ס"ק נב.

הגלולה באגרות משה

הרמ"פ פוסק שלאישה מותר ליטול כוס של עיקרין במקרה של צער בלבד. הוא אינו מזהה בפירוש את הגלולה ככוס של עיקרין, ואינו מזכיר את הגמרא אודות אשת ר' חייא. הוא איננו דן במחלוקת הפוסקים, אלא מתייחס בפשטות לגלולה ככוס של עיקרין.

יחסו של הרמ"פ לגלולה הוא דו-צדדי. מצד אחד הוא סובר שמבחינה הלכתית היא טובה מאד כי אין כלל בעיה של השחתת זרע. הוא מתיר שימוש בגלולה לא רק כאשר קיימת סכנה לאישה, אלא אף במקרה של הריון קשה מחמת חולשה³⁰. יתרה מזו, גם צער גדול³¹, מצב נפשי קשה³², או סיבה נחוצה אחרת³³, גורמים להתרת מניעת ההריון על ידי שימוש בגלולה באופן זמני אפילו במקרה שהבעל טרם קיים מצוות פריה ורביה, וכדבריו: "ואף אם רק מצד חולשה בעלמא כשהוא יותר מבסתם נשים, יש להתיר מצד זה אף בלא קיים עדיין פו"ר אם היא חולשה לחכות איזה זמן קצר עד שתחזק גופה³⁴". ובתשובה הזאת שתאריך כתיבתה לא ידוע, אבל יצא לאור באגרות משה, באבן העזר חלק ג, הוא חוזר בו ממה שכתב בשנת תשכ"ב באה"ע ח"ב, ש"שיך להתיר [גלולה] כשקיימו פו"ר כשיש צער גדול..."³⁵ מצאנו שתי קולות כאשר כבר קיימו פו"ר. כאשר קיימו פו"ר, הרמ"פ אף מתיר לקיחת הגלולה מחמת מצב כלכלי קשה³⁶, דבר שהוא אסור בתשובה אחרת כאשר הוא לא התייחס לעניין פו"ר³⁷. בתשובה אחרת הרמ"פ אף כותב, "ואם היא אשה חולה אף שלא תסתכן מזה אלא תחלה ביותר, מסתבר דבקיים פו"ר תוכל לבטל באופן זה אף לגמרי, דבשביל פו"ר אולי אינה משועבדת להתחלות מזה"³⁸.

30. ח"ג סי' כד.

31. ח"ב סי' יז.

32. ח"ד סי' סח וסט

33. ח"ד סי' עב.

34. ח"ג סי' כד.

35. ח"ג סי' כד.

36. ח"ד סי' עד:ב.

37. ח"ד סי' עא. "ואיכא דברים ששיך להתיר... אבל לא בשביל קושי הגידול וחוסר פרנסה וכדומה". בתשובה הזאת שנכתבה בתשל"ט הנושא היה מחלה של הבעל.

38. ח"ג סי' כד.

אע"פ כן, למעשה הרמ"פ מתנגד לשימוש בגלולה משתי סיבות. סיבה אחת הלכתית, ונוגעת להלכות נדה, והסיבה השנייה היא רפואית³⁹.

הרמ"פ טוען שהגלולה גורמת לדימום ולמצב של נידה⁴⁰. חתנו, הרב ד"ר משה טנדלר, שמע מהרופא שהמציא את הגלולה שכששים אחזים מהנשים הנוטלות גלולות רואות דם בין הוסתות⁴¹. הרמ"פ אינו סומך על הרופא שאמר שרק מיעוט של נשים מדממות. לכן, בתשובה שהוא כתב בתשכ"א שהתפרסמה בחלק א' ס"ה, הוא אסר את השימוש בגלולות עקב החשש לדימום. וכן בתשובה שנכתבה בתשכ"א אבל התפרסמה באג"מ חלק ד בתשמ"ה, הרמ"פ אסר שימוש בגלולה מחמת דם נידה: "ולכן א"א לעשות עצה זו... אבל מכל מקום לכתחלה אין לקחת כלל"⁴². בתשובות אחרות⁴³ הרמ"פ אינו אוסר על האישה להשתמש בגלולה מחשש נידה אלא מתנה את השימוש בגלולה בעריכת בדיקה, אחר נטילת הגלולה, על ידי הנחת מוך באותו מקום למשך חודש ימים. אם האישה אינה רואה דם, הוא מתיר לה להשתמש בגלולה באופן שוטף⁴⁴. אולם בכמה תשובות הוא אסר מטעם סכנה: "ועתה נשמע שהפילין הם דבר שמזיק להאשה במחלות אחרות ולכן אין ליקח הפילין מצד חשש סכנה לעניין אחר"⁴⁵; "הוא סכנה להאשה למחלות אחרות של סכנה ממש ואסור מצד סכנה"⁴⁶. וכעשרים שנים לאחר כתיבת תשובות אלו הוא חזר על הטיעון של סכנה אבל באופן מאופק יותר, ולא כהכרעה: "וגם יש לידע כי הגלולות האלו לא טוב לבריאות האשה וצריך להעיר להדאקטאר על זה"⁴⁷. הרמ"פ סובר שיש

39. ח"ב סי' יז; ח"ג סי' כד.

40. ח"א סי' סה; ח"ב סי' יז; ח"ג סי' כד; ח"ד סי' לד; ח"ד סי' עב.

41. הוא אינו סומך על הרופאים האומרים שרק מיעוט מדממות, כי עצם העובדה שהגלולה יכולה לגרום לדימום היא סיבה מספקת לחשש. "אבל בעצם אין לסמוך על הרופאים במה שאומרים שרק שליש נשים רואות דלא שייך לידע דבר ברור בזה להחשיב כרוב שאינן רואות דמכיון שהוא סבה להוציא דם יש לחוש לכל הנשים". ראה ד"ר דניאל מלאך, "גלולות למניעת הריון", ספר אסיא ח, עורך מרדכי הלפרין, המכון לחקר רפואה ע"ש ד"ר פלך שלזנגר, ירושלים: תשנ"ה, עמ' 108-120, שכתב מאמר ארוך בנושא הדימום והסכנות מחמת הגלולה, והתחיל בהתייחסות לתשובות של הרב משה פיינשטיין באגרות משה, והביא סטטיסטיקה של השפעת הגלולה על דימום בין ווסתי. הוא מסכם שהיום הגלולה אינה גורמת לדימום ולסכנות כל כך.

42. ח"ד סי' סז.

43. חלק ב' סי' יז, התשובה נכתבה בשנת תשכ"ב; חלק ג' סי' כד (אין תאריך); סי' לד נכתבה בשנת תשל"ט.

44. עיין חלק ג' סי' כד לפרטי הדין שלו.

45. ח"ב סי' יז.

46. ח"ג סי' כד.

47. ח"ד סי' עב.

לחוש לסכנה למרות שהחשש לסכנה הוא חשש דחוק, "ואף שלא מצוי כל כך יש למיחש" ⁴⁸...

הרמ"פ מעדיף את המוך מעל הגלולה והוא מציע את הגלולה רק לאישה שאינה יכולה להשתמש במוך (diaphragm) וכפתרון הנועד למנוע את הצורך בעיקור ⁴⁹. אולם, כפי שכבר כתבנו שמסתבר שהוא ריכך את עמדתו. הוא אינו אוסר אלא רק מסתייג, "שיש לידע כי הגלולות האלו לא טוב לבריאות האשה וצריך להעיר להדאקטאר על זה" ⁵⁰. במקרים בהם השימוש בגלולה מותר, אין בעיה של רפואה בשבת, ומותר להשתמש בה גם בשבת ⁵¹.

ג. טבעת – התקן תוך רחמי, הת"ר – IUD

הרמ"פ אסר טבעת משום שלדעתו הטבעת גורמת לדם נידה ⁵². על אף שיש סוגים שונים של הת"ר, התקן פשוט, התקן עם סליל נחושת, התקן המכיל הורמונים מסוג פרוגסטרון. לא ידוע לאיזה התקן בדיוק הוא התייחס, אך בזמנו טרם השתמשו בהתקנים המפרישים פרוגסטרון לאורך זמן. הרב פיינשטיין התייחס לדעה הרווחת בארץ ישראל שהטבעת והגלולה הן טובות מבחינת ההלכה ⁵³. הוא כתב "שפלא שבארץ ישראל לא ידוע זה ואסור להשתמש בזה מאיסור החמור דנדה" ⁵⁴.

ישנם חילוקי דעות בין הרופאים על אופן פעולתה של הטבעת ⁵⁵. הרמ"פ למד מרופא שהטבעת גורמת לביצית המופרית לנוע בתוך הרחם במקום להשתרש בדופן הרחם. לדעתו, על פי דברי אותו רופא, קיים גם חשש כלשהו להפלה -- שבמקרים נדירים הביצית המופרית כן משתרשת בדופן הרחם, אך העובר נחנק כאשר הוא מתחיל לגדול. אולם הרמ"פ עצמו כתב שזהו חשש דחוק. לדעתו ההתקן גרוע מהשימוש במוך. לגבי שימוש

48. ח"ד סי' לד, ראה מאמרו של ר' שלמה אבינר, "תכנון משפחה ומניעת הריון", ספר אסיא ד, עורך אברהם שטיינברג, ירושלים, תשמ"ג, עמ' 167-181; ספר אסיא יא שער ג – מניעת הריון, במאמריהם של ד"ר אורי לוי, ד"ר חנה קטן וד"ר מרדכי הלפרין בשאלת הסכנה הרפואית בנטילת גלולות, עמ' 234-247.

49. ח"ד סי' לד, וכן הוא כותב בח"ד סי' סז.

50. ח"ד סי' עב.

51. ח"ד סי' סז.

52. ח"ג סי' כא; ח"ד סי' סח. ראה הרב יהושע זנד, ברכת בנים, [חמו"ל], ירושלים: תשנ"ד, עמ' רפז, שכותב שגם בעל הקהלות יעקב העדיף את המוך על פני ההתקן תוך רחמי מחמת החשש לדימום.

53. ראה אברהם סופר אברהם, נשמת אברהם חלק ג, ירושלים: המכון ע"ש ד"ר פלק שלזינגר לחקר הרפואה ע"פ התורה ליד המרכז הרפואי "שערי צדק", תשמ"ו, ח"ג עמ' סג.

54. ח"ד סי' סט.

55. ראה אנציקלופדיה הלכתית רפואית, חלק ד, עמ' 146; מ' הלפרין, דימום מחמת התקן תוך-רחמי – רקע רפואי והלכתי, ספר אסיא י, 224-229; אורי לוי וג'ון גילבורט, דימום מחמת התקן תוך רחמי, ספר אסיא י, עמ' 231-233; י' וח' קטן שם עמ' 234-237; והמשך הדיון שם בעמ' 238 ואילך.

במוך יש לומר שהוא דרך תשמיש, אך בטבעת, כיון שקיימת אפשרות שהטבעת מורגשת בעת תשמיש, אין זו דרך תשמיש.

לא ברור אם המציאות לגבי הרגשה זו היא כפי טענת הרמ"פ⁵⁶, על כל פנים, התנגדותו העיקרית לשימוש בגלולות נובעת מהחשש לנדה. התנגדותו להת"ר היא חריפה יותר והוא אוסר אותו גם כשהריון מסכן את האישה⁵⁷.

ד. סם לח – קצף – קוטל זרע

עקב ההשפעה הכימית של הקצף, מזהה אותו הרב פיינשטיין עם כוס של עיקרין. בדומה לכוס של עיקרין, הקצף מונע הריון באמצעות פעולה כימית, רק שבכוס של עיקרין הפעילות היא במערכות הפנימיות של הגוף ופעולת הקצף היא בנרתיק שהוא מערכת חיצונית בגוף.

הקצף, בניגוד למוך, איננו בולם חדירת זרע באופן מכני. במילים של הרמ"פ: "[בקצף קוטל זרע] שאין דבר חוצץ בין הזרע שלא יכנס להרחם רק שנוטל בזה כח ההולדה שיש בזרע, מסתבר שאינו אלא ככוס של עיקרין"⁵⁸.

למעשה, הוא מתייחס לקצף כאמצעי מניעה ברמה שבין מוך לגלולה. הוא מתיר קצף אף כאשר אין סכנה, אומנם רק כשיש צורך גדול⁵⁹, כשיטתו בכוס של עיקרין. בכל זאת הרמ"פ קצת מסתייג משימוש בקצף כי הקצף אינו יעיל מספיק למנוע הריון⁶⁰. לכן הוא מיעץ להשתמש בו כאשר אין סכנה רק אם יש צורך גדול⁶¹. הוא אינו מביא שום מקור להכרעתו.

56. הערת הרב יואל קטן: לענ"ד הטיעון הזה נבע כנראה מטעות אינפורמטיבית של הגרמ"פ. במחכ"ת, הוא כנראה חשב שמוט ההחדרה של ההת"ר נשאר בנרתיק, והיתה זו אי הבנה.

57. ח"ד סי' סח; סט; ראה:

Fred Rosner and Moshe Tendler, *Practical Medical Halachah*, Hoboken: Association of Orthodox Jewish Scientists in association with Raphael Society, Ktav Publishing House, 1990, p 26.

בספרם של ד"ר פרד רוזנר והרב משה טנדלר, המחברים אסרו את ההתקן התוך רחמי, וידוע שהם שייכים לבית מדרשו של הרב פיינשטיין חותנו של הרב טנדלר. ספר זה יצא לאור בשנת 1990, לכן נראה שהרב פיינשטיין לא חזר בו מפסיקתו אף שהיו שיפורים במכשיר, וצ"ע אם גם היום עדיין דעתם להחמיר.

58. ח"א סי' סב, בניגוד לדעתו של הרב אליעזר וולדנברג בציץ אליעזר חלק ט סי' נא שער ד שתוהה על עמדתו זו של הרמ"פ. וראה במאמרו של הרב יואל קטן, "השימוש בדיאפרגמה למניעת הריון", **אסיא** עז-עח, עמ' 124-135 (תשס"ו) שכותב שלדעת הרב ש"ז אויערבאך השימוש בחומר קוטל זרע אסור מפני שיש בדבר השחתה בידיים של הזרע בשעת התשמיש.

59. ח"ד סי' עד.

60. ח"ג סי' כא.

61. ראה חלק ד סימן עד: ד.

ה. לבישת כיס, כובע, condom

בתשובה שנכתבה בשנת תרצ"ה⁶² העלה הרמ"פ צדדים להתיר וצדדים לאסור לבישת כיס. הדעה להתיר היא מפני שמתירים שימוש במוך מטעם מצוות עונה, אף שהוא כ"זורע על העצים ועל האבנים" מפני שזה לצורך עונה. אם כך, גם לבישת כיס יהיה מותר, כיון שיש ביאה לצורך מצוות עונה. אך לעומת השימוש במוך שמותר מפני שזה נקרא דרך תשמיש, לבישת כיס דווקא אסורה כי אי אפשר לומר שביאה בלבישת כיס נקראת דרך תשמיש.

בכך הוא חולק על הרב חיים עוזר גרודזינסקי הסובר שהשימוש בכיס נחשב דרך תשמיש⁶³. למעשה, הרב פיינשטיין פוסק שאם האישה מפחדת לסמוך על יעילות המוך, יש מקום להתיר לבישת כיס -- אבל לא מטעמו של ה"אחיעזר", אלא מהטעם שהוא עצמו כתב ששימוש אף שלא כדרך תשמיש מותר לצורך מצוות עונה. אומנם הוא חשש לסמוך על כך, וכתב לגיסו השואל שלגבי דין של לבישת כיס שכדאי שהוא "יתיישב עם אחד מגדולי הדור ויראה להם תשובתו". מכאן נראה, שהוא בעצמו חשב שאפשר לסמוך על השיטות המתירות, אבל רצה את צירופם של גדולי הדור האחרים כדי להתיר למעשה.

בשנים מאוחרות יותר הרמ"פ חזר בו מן הפסיקה המקילה, ויחסו ללבישת כיס החמיר. בתשובה שכתב בשנת תשכ"א לגבי אישה שנשקפה לה סכנה במידה ותתעבר, סיים הרמ"פ: "הכיסים שהאיש לובש אין להתיר למעשה". גם בתשובה שכתב בשנת תשכ"ה אסר הרב פיינשטיין על אישה להשתמש בכיס⁶⁴.

ו. איחור זמן הטבילה

כיוון שביוץ האישה יכול להתרחש סמוך לזמן שהאישה טובלת במקווה, אפשר לדחות את הטבילה, ובכך למנוע הריון. הרמ"פ התייחס לאיחור זמן הטבילה במקום אחד, כאשר הוא לא התיר את השימוש במוך. לדעתו באותו מקרה לא היה מדובר בסכנה אלא בחולשה, והוא מציע איחור טבילה במקווה בתנאי שהבעל מסוגל לעמוד בזה. אם לא, הוא מציע קצף⁶⁵. המעניין הוא שהרמ"פ אינו מזכיר כאן את הגלולה⁶⁶.

62. ח"א סי' סג. ענף ז.

63. שו"ת אחיעזר אבן העזר ח"ג סי' כג. אבל לגבי הדין של בדיקת זרע של גבר לצורך פוריות שהוא מוכן לצרף את דעתו של האחיעזר כדי להתיר שימוש בכובע לצורך הבדיקה, אפילו שהוא בעצמו אינו סובר ששימוש בכיס נחשב דרך תשמיש.

64. ח"ג סי' כא.

65. ח"ד סי' עד: ד.

66. ראה גם חלק ד סי' לב: ג.

ז. סיכום: דירוג אמצעי מניעה לפי הרב פיינשטיין

א. במקום סכנה

- מוך או דיאפרגמה⁶⁷.
- גלולה⁶⁸ (בתנאי שמתבצעת בדיקה לשלול דימום).
- קצף⁶⁹ (בתנאי שלדעת הרופאים האמצעי יעיל).
- עיקור אישה⁷⁰.
- לבישת כיס אצל הגבר⁷¹ (ככלל אסר, אך נתן רמז להיתר בסי' סב).⁷²
- התקן תוך רחמי תמיד אסור⁷³.

67. בחלק ד סי' סז הוא כותב בפירושו: "למעשה אין עצה אחרת אלא זו שתשים הראבער בגופה". גם בחלק ד סי' לג וסימן סט שמדובר על סכנה, הרמ"פ מציע שימוש במוך. נראה שלהלכה, הפתרון הטוב ביותר, לדעת הרמ"פ, הוא מוך עם משחה קוטלת זרע, כי לדעתו משחה קוטלת זרע נחשבת לכוס של עיקרין, פתרון שאינו משחית זרע. אם כן, המוך הוא רק "לרווחא דמילתא" -- עוד תוספת בטחון. ואז המוך אינו משחית זרע כי הזרע כבר אינו מועיל להזריע. הדבר דומה למצב של קושיית הראשונים הספרדיים על רש"י, שאם קטנה, מעוברת, ומניקה אינן יכולות להתעבר, מה הבעיה במוך, אין שום השחתת זרע? הוא הדין פה, אם יש כבר חומר קוטל זרע שהוא מבחינת כוס של עיקרין, אין משמעות למוך כי כבר קיים כוס של עיקרין שמונע הריון.

68. גלולה מדורגת אחרי מוך מחמת הדימום האפשרי והמחלות האפשריות להן היא גורמת. הרמ"פ אומר בפירושו "מכל מקום לכתחילה אין לקחתם כלל", ראה חלק ד סי' סז, גם בחלק ד סי' סט שמדובר על סכנה, הרמ"פ מציע מוך. למעשה, במשך השנים הרמ"פ לא שינה בהרבה את גישתו לגלולה, שהרי בשנת תשכ"א הוא כתב בחשובה שהרב טנדלר סיפר לו שהגלולה גורמת לדימום, ובשנת תשל"ט הוא חזר על הטיעון. ראה חלק ד סי' סט.

69. מבחינת ההלכה, גלולה וקצף הם הטובים ביותר. הרמ"פ מזהה אותם ככוס של עיקרין. אצלו אין שום בעיה של זרע לבטלה. מכל מקום, הגלולה עדיפה על פני קצף כי היא מגנה מפני הריון בצורה יעילה יותר מאשר קצף, וכיון שבקצף יש יותר סיכוי להתעבר, עדיף להשתמש בדבר היתר בטוח. וכן הרמ"פ כתב בפירושו בחלק א סימן סה: "הסממנים שיש רופאים שנוחנים ליתן באותו מקום היה יותר טוב לדינא משום שאינו סותם הכניסה של הזרע לרחם אבל אין זה רפואה ברורה ולהרבה נשים אין מועילין הסממנים, ומאחר שהיא בסכנה הרי אסור לה לשמש באופן שלא ברור שלא תתעבר מזה דלסכנה חוששין אף למיעוט רחוק".

גם בחלק ג סימן כא הוא כותב בפירושו "ונתינת סם לח... יש להתיר לה ועדיף ממוך וראבער, אבל אין זה סגר ברור שלא תתעבר כי לפעמים אין מועיל". גם בחלק ד סי' סה הוא מציע מוך במקום קצף כי הקצף אינו שיטה בטוחה.

70. הרמ"פ מתיר עיקור רק כאשר שום אמצעי אחר אינו מועיל, מכל סיבה שהיא. כן הוא כותב בפירושו: "במה שהחמרת [בעניין סירוס] הוא משום שלפניה היה עצה להשתמש במוך". ראה חלק ד סוף סי' לד. הרמ"פ הסביר מדוע השימוש במוך עדיף על פני עיקור בחלק ד סי' לג. הוא הסביר שאף על פי שאיסור עיקור אישה הוא איסור קל ביחס להוצאת זרע לבטלה, עיקור מותר רק במקרה של פיקוח נפש, משא"כ שימוש במוך שהוא מותר, לא מפני שפיקוח נפש דוחה כל האיסורים שבתורה, כי אם כך אפשר להדיר מתשמיש, אלא מפני שאישה אינה משועבדת לבעלה אם היא תכנס לסכנה, והבעל בכל זאת חייב במצוות עונה, לכן שימוש במוך מותר כי הוא לצורך מצוות עונה. (עניין עיקור אישה לפי הרב פיינשטיין דורש מאמר בפני עצמו).

71. למרות שבתשובות האחרונות הוא כתב שלמעשה אין להתיר, בתשובתו הראשונה הוא התיר בשעת הדחק. דירגתי את כיס אחרי עיקור כי בשאלה של האשה שלא יכלה להשתמש בשום אמצעי מניעה הרמ"פ לא העלה את האופציה של לבישת כיס אצל הגבר, לכן יתכן ועיקור אישה עדיף לדעתו מהשימוש בכיס. וצריך עיון.

72. הספק הוא במה שהתיר בחלק א, סג, ובמה שלכאורה חזר בו בחלק ג, כא, "אבל אין להתיר שהאיש ילבש כיס על אברו". ובחלק ד, סז, "כי הכיסים שהאיש לובש אין להתיר למעשה".

ב. בלא סכנה אבל כשיש צער, חולשה גדולה או צורך גדול:

- איחור טבילה במקווה בתנאי שהבעל בטוח בנפשו שלא יכשיל.⁷⁴
[למעשה אין לסמוך על שיטה זו, ויש לדלג מיד אמצעי הבא]
- קצף.⁷⁵
- גלולה.⁷⁶
- כל השאר אסורים.⁷⁷

4. הייחודיות בפסיקתו של הרב פיינשטיין

ניתן לומר שהפסיקה המעשית של הרמ"פ היא ייחודית. בעניין התקן התוך רחמי הוא פסק נגד רוב הפוסקים בארץ ישראל. כאמור הם מתירים, הוא אוסר בעיקר מחמת דימום אפשרי בנוסף לסיבות אחרות. הרמ"פ מתייחס לקצף כמו לכוס של עיקרין, ולא כמו הרב אליעזר ולדנברג והרב שלמה זלמן אויערבאך הרואים את הקצף כתריס הבולם את הזרע מלהיכנס.⁷⁸ יחסו לגלולה שונה אף הוא מיחסם של פוסקים אחרים.⁷⁹ הרב פיינשטיין מתייחס לגלולה באופן מחמיר עקב החשש לדימום ובעיקר מחמת בעיות בריאותיות בעתיד, ולא כמו רוב הפוסקים שבוחרים את הגלולה כפתרון המועדף.

73. יש הבדל בין היסוסו להשתמש בגלולה מהיסוסו להשתמש בהתקן תוך רחמי. הרמ"פ מוכן להתיר גלולה בדוחק אם האשה עשתה בדיקה למשך חודש, אבל הוא אינו מזכיר את עניין הבדיקה בעניין התקן תוך רחמי. לפיכך הוא אוסר בכל מצב. איחור טבילה במקווה אינו מוזכר. לענ"ד כיון שאין זה פתרון מועיל כל כך, הוא לא רצה להזכיר במקרה של סכנה.

74. הרמ"פ התייחס לזה רק פעם אחת, ולכן לא ברור לי האם נכון לדרג אותו ראשון. הדירוג הוא רק לפי התחשבות בתשובה זו בחלק ד' סי' עד: ד. מעניין שבחלק ג' סי' כד בדיון לגבי היתר גלולה עבור אישה שאין לה סכנה אלא רק חולשה ומבקשת גלולה למניעת הריון הוא בכלל לא מעלה את אפשרות איחור הטבילה. יתכן, ואף מסתבר, שהוא מתייחס לזה רק מפני ששאלו אותו בעניין איחור טבילה ועניין של הרהור של הבעל. אך נראה לפי מכלול התשובות שאיחור זמן טבילה אינו שיטה מעודפת עליו, ויותר נכון לומר שהוא לא מתייחס לשיטה זו ברצינות.

75. במקרה של סכנה דירגתי את גלולה לפני קצף כי יש להעדיף את הפתרון הטוב ביותר כאשר קיימת סכנה, והגלולה בטוחה יותר מקצף אבל במקרה ולא קיימת סכנה, יש לבחור את הפתרון ההלכתי קודם, וקצף עדיף על פני גלולה כי בקצף אין חשש לדימום. ראה בחלק ד' סי' עד: ג-ד שהרמ"פ העדיף קצף.

76. ראה חלק ג' סי' כד.

77. ראה חלק א' סי' סב.

78. הרב אליעזר ולדנברג, **ציץ אליעזר** ח"ט סי' נא שער ב פרק ג. כן דעת הרב שלמה זלמן אויערבאך, ראה: אברהם סופר אברהם, **נשמת אברהם** חלק ג, ירושלים: המכון ע"ש ד"ר פלך שלזינגר לחקר הרפואה ע"פ התורה ליד המרכז הרפואי שערי-צדק, תשמ"ו, אבן העזר סי' ה סק"ג 22א ובאנציקלופדיה **הלכתית רפואית** ח"ד עמ' 150 הערה 276; רבני ארץ ישראל רואים את הקצף כתריס הבולם את הזרע מלהיכנס, אבל הרמ"פ רואה בפעולת הכימית של קוטל הזרע, שהוא מבטל את כוח הזרע.

79. ראה למשל את הרב אליעזר ולדנברג, **ציץ אליעזר** ח"ט סי' נא שער ב בסיכום שהוא מעדיף את הגלולה על שימוש במוך.

סדר העדיפויות של הרמ"פ שהובאו לעיל שונה מהסדר המקובל בארץ ישראל. למשל, הסדר המקובל הוא: גלולה, התקן תוך רחמי, קצף, דיאפרגמה, כיס של הגבר, ימים בטוחים⁸⁰. הסדר של הרב יהושע זנר בספרו ברכת בנים, הוא: איחור טבילה, גלולה, קצף או משחה, התקן תוך רחמי, דיאפרגמה⁸¹. ראה בסוף מאמרו של הרב יואל קטן שמסכם שיטות שונות וכולם מדרגים את הגלולה במספר ראשון, הת"ר במקום השני, ורק אחריהם הדיאפרגמה⁸².

בדיני מניעת הריון יש לרב פיינשטיין פסיקה ייחודית, פסיקה לחומרא ופסיקה לקולא. הוא מחמיר לגבי השימוש בהתקן תוך רחמי אותו הוא אוסר לגמרי. הוא מקל בחומר קוטל זרע כי הוא מזהה אותו ככוס של עיקרין. ההעדפה לשימוש בדיאפרגמה במקרה של סכנה להתעברותה של האישה, על פני השימוש בגלולה או ההת"ר, היא קולא גדולה לפי רוב הפוסקים, למרות שלדירו דווקא השימוש בגלולה והת"ר היא קולא. אחת הסיבות שהרמ"פ מעדיף את הדיאפרגמה היא מחמת הבעיות ההלכתיות העלולות להיגרם על ידי האמצעים האחרים – "קולא דאתי לידי חומרא". בנוסף ראוי להדגיש כי העדפת הרמ"פ את הדיאפרגמה נובעת במידה רבה גם מדאגה לבריאות האישה, דאגה שמאפיינת את פסיקתו לאורך כל תשובותיו.

80. לעיל הערה 48. אומנם הרב אבינר הודה שבכל שיטה של מניעת הריון יש קושי הלכתי אחר, ולכן קשה לקבוע באופן סופי. ראה שם עמ' 74.

81. ברכת בנים, עמ' רפו-רפח.

82. לעיל הערה 58.